

ELS MATADORS: UN CROQUIS AL NATURAL

De

Juli Molano Royo

A R. M. Per les seves correccions

A Barcelona, un dia del maig del 1920, el jove fotògraf Pelagi Mas i Castanyeda -que llavors col·laborava amb el seu pare¹ en la realització d'una campanya fotogràfica encarregada per l'Institut d'Estudis Catalans- feia via Rambles avall cap a l'ajuntament. Era la diada de Corpus i volia retratar la celebració del poble. Tan bon punt va trepitjar les llombardes de la plaça va veure, acostat als gegants, la figura d'un vell flabiolaire que destacava enmig del quadre festiu. El fotògraf el va sotjar, encuriós. Aquell músic feia tota la fila de ser, precisament, el model de músic que hom espera trobar en una celebració popular: vestia una brusa blau fosca, calçava botes i anava tocat amb una barretina vermella i negra. Bru, cellut i magre, el seu posat altiu semblava tenir el baricentre en algun punt situat entre el timbal que li penjava aplomat al ventre i el bigotàs a la Bismark on s'enfonsava furiosament el bec del seu flabiol.

En Pelagi resolgué que aquella en seria una de bona i se li va acostar furtivament. Quan va ser a pocs metres, va disparar la seva càmera.

Des que en Mas feu la fotografia, hom no ha deixat de reproduir-la en desenes de publicacions sota diferents títols;² però en cap hi figura el nom real del músic. Es deia Pau Orpí Gili, però era més conegut pel motiu Pau Matador.

¹ Adolf Mas i Ginesta (1861 – 1936). Creador de l'Arxiu fotogràfic Mas. Actualment, aquest arxiu es troba en l'Institut Amatller de Barcelona.

² “Flabiolaire de la comparsa dels Gegants de Barcelona”: *Enciclopèdia Catalana* (busqueu la paraula flabiolaire), edició del 1995; “Músic dels Gegants de la Ciutat”: *Records de Barcelona*, Editorial Selecta, 1979, Pàg. 34; *Corpus a Barcelona*, Ajuntament de Barcelona, 2008; “El músic de los Gigantes”: *La Fiesta de Corpus*, Ediciones Aymà, 1963, Pàgs. 63 i 66, entre altres. Fins la casa *Gallina Blanca* va fer tirades de cromos els anys cinquanta (“*Flauta i Tambor*” Sèrie 55, Núm.8).

A dia d'avui, els apunts més complets sobre la vida del vell flabiolaire de la barretina són aquells que ens van deixar escrits Joan Amades i Joan Tomàs en les seves Missions de Recerca, el 1927.³ Aquest deliciós text d'estil folchitorrista, tot i desvelar-nos els detalls de la infantesa del músic – suposadament narrats per ell mateix – és, però, absolutament insuficient quant a biografia.

De l'altre Matador –perquè n'hi va haver dos–, Anton Orpí, dit en Tonet el Xamós, que era el germà petit del primer, hom havia escrit gairebé res de caràcter biogràfic. A banda d'una nota que va publicar Amades en el seu *Cançoner*,⁴ la més completa referència que hem trobat sobre la vida del Xamós és aquella que Capmany inclou en el seu llibre sobre la música del ball de bastons de Gelida.⁵

Tanmateix, tots dos treballs recullen el que tal volta podem considerar com a més preciós des del punt de vista musical. En el primer, Tomàs va notar, en dos dies d'interviu, fins a disset tonades interpretades per en Pau Orpí a la fonda de Cal Piano de Sant Llorenç d'Hortons.⁶

Quant al llibre de Capmany, l'autor va incorporar a l'obra un total de quinze tonades per a balls de bastons -recollides el 1944 pels professors Gabriel Rodó i Joan Carceller, del Conservatori del Liceu- i interpretades pel mateix Tonet Xamós.

Qui ha sentit a parlar alguna vegada dels Matadors sap perfectament que aquests testimonis (gairebé tots de firma popular) són només una petita mostra del colossal repertori que tenien els músics.⁷ Ara be, per l'amant que contempla amb ulls guspirejants les esgrogueïdes fotografies d'aquells flabiolaires d'abans de la guerra el valor de les partitures es dispara exponencialment perquè foren notades directament dels seus instruments.

³ Amades, J.; Tomàs, J. *Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Materials. Volum VIII*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, desembre 1998. ISBN 84-8415-017-8.

⁴ Ídem.

⁵ CAPMANY, A. *Ball de Bastons de Gelida*. Barcelona. 1948.

⁶ En una consulta al Fons Joan Amades del Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalanes (CPCPTC), un cop analitzat el microfilm corresponent a la missió del 2 de novembre de 1927, trobem que hi manca una partitura Segons la numeració feta pel propi Amades, correspondria al document número 43. Donat que el barceloní va deixar anotat en el full (que feia de frontispici al plec de partitures) el títol: “Sant Llorenç d'Hortons / 18 documents de 38 a 55” és ben segur que la partitura va existir o que existeix en els originals que es conserven a l'Abadia de Montserrat. No hem pogut accedir al fons montserratí i és per això que en aquest treball només n'apuntem disset i no divuit.

⁷ També hi trobem, però, algunes melodies originals d'en Pau i Antoni Orpí. En el treball d'Amades: una marxa per acompanyar els gegants titulada *Las Hijas de María* i una altra *Marxa*, aquesta, però, sense títol; en el de Capmany, tres tonades per a ball de bastons: *El Clavell*, *el Chòtis de punts* i *La Processó*.

Pau Orpí Gili fotografiat per en Pelagi Mas a la Plaça Sant Jaume de Barcelona durant la vuitada de Corpus de 1920.

Cedida: Arxiu Juli Molano (AJM).

PAU ORPÍ GILI (1873 – 1941)

Avui dia, la casa pairal de cal Matador s'aixeca torta, apedaçada i mig difunta a les afores de Sant Llorenç d'Hortons. Hom la troba a mig camí, poc després de passar per davant de Can Serra, tot fent via per una sendera assolellada que es precipita des de l'església parroquial fins a jeure, ombrívola i gelada, sobre el pla del torrent i la riera de ca n'Esteve.

Matolls despentinats li creixen arreu, i la ruïna el mina, però la visió del casal corprèn el vianant distret i l'empeny aturar-se davant la seva façana mil·lenària, aixeca el cap i descobreix que, a tocar de la foscor d'una finestra, i com esgarrapades en la pell d'un vell animal, hi han gravades tres paraules que zigzaguegen en l'os del morter: Reformada en 1921. Les va escriure el personatge principal d'aquest relat.⁸

La història, però, ha de començar amb el seu padrí, Pau Orpí Ràfols, un matador de porcs del Pla del Penedès que va establir-se amb la seva esposa, Teresa Costa Llopart, als Hostalets de Pierola en la segona meitat de la dècada de 1840. Allà el matrimoni va prosperar i el 1849 els hi va arribar el primer fill, una nena a la que van anomenar Teresa.⁹ Quatre anys més tard, el dia de Sant Josep, els va néixer l'hereu, Josep Orpí Costa, pare dels Matadors.

El 1854 la família va decidir d'anar a viure a la Beguda Alta, on van comprar una llenca de terra a peu de carretera i van bastir-se una caseta de dos pisos.

Tot i que durant anys hom ha cregut que en Pau Orpí Gili havia nascut en aquest mas de Sant Llorenç d'Hortons, el cert és que va obrir els ulls en aquesta casa d'enfront de cal Recader¹⁰ a la Beguda Alta i en el terme de Masquefa, el dia quatre de setembre de 1873.¹¹

⁸ En Joan Amades, en la "Relació de Cantaires", dins la seva obra Folklore de Catalunya –CANÇONER: Cançons, Refranys, Endevinalles. Barcelona: Selecta, 1951, referint-se a Pau i Antoni Orpí, diu que eren "(...) analfabets de lletra i de solfa" (pàg. 1340). La cosa certa és que ambdós germans sabien de llegir i escriure i que, poc o molt, havien anat a escola. Tot i que no hi ha cap dubte quant a que no sabien solfeig i que tocaven d'oïda, el més petit dels Matadors va arribar a desenvolupar un rudimentari mètode personal de notació musical que es basava en dibuixar la canya (com diria Jaume Orpí Casas referint-se a la cama) del flabiol tot i designant-ne els forats amb activitat o sense. Igualment, alhora de fer les quatre veus dels cors que dirigia, en Tonet feia ús d'alguna mena d'apunts "que es feia a la seva manera"(Jaume Orpí Casas, 2009).

⁹ Com hom veurà més endavant, Teresa serà un nexa entre el Matador i un altre músic emblemàtic, en Joan Cuyàs Germés, conegut a Masquefa com el Marxant de la Flauta, qui va acompanyar els bastoners de Masquefa, Sant Llorenç i, molt probablement els de Piera, en la segona meitat del segle XIX. De més, un nét de Teresa (Josep Parera, dit El Torroner) també va esdevenir músic i va acompanyar els bastoners de Masquefa amb el seu clarinet a finals dels anys de 1940.

¹⁰ La casa va ser enderrocada l'any 2007 i en el seu lloc hi ha aixecat ara un bloc de pisos. La descripció del lloc de naixement d'en Pau Orpí la va facilitar la seva filla Rosa en una entrevista feta el febrer del 2009. "(...) era una caseta de dos pisos, amb una finestra baixa per la que s'hi podia mirar a peu de carrer. Estava just on fa la corba la carretera. Una vegada, quan era petita, el meu pare em duia de la mà i en passar per

Amb tota seguretat, el trasllat de la Beguda a Sant Llorenç va ser promogut per les dones de la família. El 1867 el padrí del Matador havia quedat vidu. Cinc anys més tard, el juliol del 1872, la seva filla Teresa va casar-se i va anar a viure a Masquefa deixant els dos homes sols en la casa. Però va durar poc: abans que acabés aquell 1872, el desembre, el padrí i el pare del Matador van contraure matrimoni (el mateix dia) amb la viuda Gili i la seva filla Margarida, que vivien a Sant Llorenç. El setembre de l'any següent, vint dies després del naixement d'en Pau Orpí, hi van marxar tots cap el mas de cal Figueres en aquella població.¹²

Els pares d'en Pau Orpí van tenir en quinze anys altres cinc fills. L'avi i padrí conreava cinc vinyes i feia de matador de porcs, mentre que el seu fill treballava en les obres de construcció de la carretera que mena de Monistrol al monestir de Montserrat.¹³ Aquestes obres, que van durar gairebé dotze anys, van donar feina a molta gent de la comarca. En elles, a més d'adequar-se les vies d'accés a la muntanya, es reconstruien el monestir i l'església, que havien quedat molt malmesos després de la Guerra del Francès i la Desamortització de Mendizábal.

Sembla ser que el pare del Matador era un gran xiulador i que tenia una gran facilitat per aprendre i retenir les tonades. Hi ha una gran tradició musical, al poble de Sant Llorenç d'Hortons. Les formacions corals són gairebé tan antigues com la memòria. "Molts avis d'ara recorden, amb els ulls de la canalla que van ser llavors, com en Pau i els seus germans, sense saber gens de música, cantaven a dos i tres veus que feia goig de sentir-ho."¹⁴ Perquè cantar, fins i tot xiular, era quelcom amb què es podia competir, i el fet de tenir una bona veu podia afegir un punt de prestigi al currículum personal de l'individu. Parlem d'una època en la qual la gent cantava arreu i a tota hora. De fet no han passat tants anys des que era un fet normal que la gent articulés la primera paraula del dia guarnida amb alegres tonades populars.

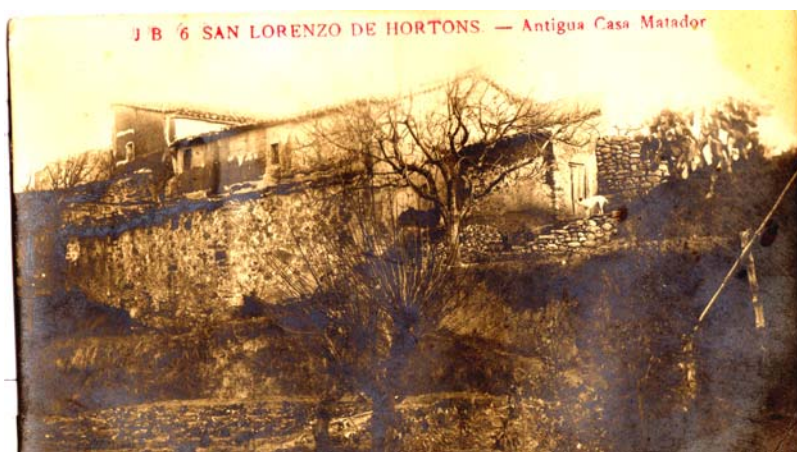
davant la casa em va dir: "aquí hi vaig néixer jo". Podria ser la que hom coneixia a La Beguda per cal Margall. La família del Matador, que la va construir, hi va viure des del 1857 al 1873.

¹¹ Tot i que en Pau hi va néixer en aquella casa de la Beguda Alta, va ser batejat a Sant Llorenç d'Hortons. La fe de baptisme diu que va néixer el dia 5 i no pas el 4. D'altra banda, a l'acta de defunció d'en Pau consta com a data de naixement la que donem aquí i que és, sense cap dubte, la justa: ho corrobora la filla gran del Matador.

¹² Va començar a ser conegut com a cal Matador a partir de la mort del padrí, el 1903. La compra del mas, que en realitat eren tres cases que el temps i les transaccions comercials havien ajuntat, fou possible mercès a un cop de sort. Si hom té curiositat i vol resseguir la trajectòria vital de l'avi dels Matadors podrà veure com era un astut especulador a l'època.

¹³ Rosa Orpí Esteve (28-02-2009).

¹⁴ Pere Carreres (2008), historiador local de Sant Llorenç d'Hortons.

Cal Matador a Sant Llorenç d'Hortons.

A l'esquerra, a dalt i a baix, dues imatges de la masia a principis de la dècada de 1920.

Les imatges van ser preses per el fotògraf J. Boixaderes.

La casa de cal Figueres (després cal Matador) és una de les construccions més antigues de Sant Llorenç. Havia acollit una capella dedicada a Sant Bernat. Adossat a la masia hi havia les restes d'un arc romànic amb una inscripció en llatí, grabada en la clau. Va ser retirat el 1931 per tal de dur-lo al Museu de Vilafranca. Actualment ningú no sap on són les pedres.

A dat, a la dreta, una imatge actual (2009) de la façana de cal Matador.

Cedides: Arxiu Juli Molano (AJM).

Amb la feina a Montserrat, el pare d'en Pau era absent de la casa gairebé sempre. Venia un cop cada quinze dies i, quan el veien entrar al poble, la gent deia: "ja ve aquell a fer-li un fill a la Margarita".¹⁵Aquesta situació, agreujada pel que vindria poc després, va erigir l'avi del Matador com el vertader pare dels nens, responsable de la seva educació i formació com a persones.

"A casa treballaven les vinyes, a més de l'hort, i tenien quatre bèsties; tot plegat els donava per poder menjar. Mai no van passar gana, ni tan sols quan el desastre de la fil·loxera va arruïnar centenars de cases de la contrada. Allò de matar porcs va venir després. El meu pare va haver de dedicar-s'hi per sostenir-los a tots."¹⁶ Efectivament, quan en Pau tenia poc menys de catorze anys i el seu germà Ton tan sols uns mesos, el seu pare els va abandonar. Va marxar acompanyat de la dona del capatàs de les obres (i els seus tres fills) cap el Nou Món i la família no en va saber mai més res d'ell. A Sant Llorenç hi deixava l'esposa, sis de canalla i l'avi. El seu sou tampoc entrava, per la qual cosa el nostre músic va haver de posar-se a matar porcs amb el padrí, que ja era gairebé un octogenari. A partir de 1889 (any quan va arribar la fil·loxera als

¹⁵ Rosa Orpí Esteve (28-02-2009).

¹⁶ Rosa Orpí Esteve (28-02-2009).

ceps de Sant Llorenç), aquesta activitat va guanyar extraordinària importància i va salvar l'economia familiar. El primer animal que va matar ell sol, quan tenia poc més de setze anys, va ser una bèstia que pesava 160 carnisseres (192 kg.), durant l'hivern del 1890, a cal Felip de la Beguda. En Pau degollava els porcs amb la mà esquerra, per la qual cosa podria ser que fos esquerrà.¹⁷

Tot i que la principal font d'aquestes notes, la senyora Rosa Orpí Esteve, filla gran del Matador, no podia corroborar tot allò que explica Amades¹⁸ sobre la infància del músic, serà interessant per al nostre estudi reproduir-ne aquí el fragment que diu: "... Ell mateix va aprendre sol a tocar-lo [el flabiol...] de menut la seva mare li va comprar un flabiol infantil a la fira, que va costar deu cèntims, i en possessió del minúscul instrument va creure que hi podia tocar com ho feia un jaio del poble molt hàbil a sonar aquell estri, però per més que passava hores mirant de fer-li dir el mateix que el vell flabiolaire, no en podia pas sortir, puix que el seu instrument no arribava a tenir els sons del de l'ensinistrat flubiolaire."¹⁹

Aquest jaio del qual parla Amades podria ser amb tota probabilitat el Marxant de la Flauta de Masquefa. En Joan Cuyàs i Germés havia nascut a Esparreguera l'any 1824 i va establir-se a Masquefa entorn de l'any 1845.²⁰ A partir de la segona meitat dels anys de 1860 ja el trobem com a flabiolaire (o flautista) en la colla de bastoners d'aquesta població. Com se sap, va ser l'autor del manuscrit *Ball de Bastons*, una llibreta de solfes on hi són recollides vint-i-dues melodies per aquesta dansa, notades de la seva mà.

El fet d'identificar el jaio d'Amades amb en Cuyàs és quelcom més que una hipòtesi bastant probable. La llibreta de solfes ens condueix a deduir que el Marxant tocava a Sant Llorenç d'Hortons i és segur que en Pau Orpí el va tractar, puix hi havia amistat amb la família.²¹ Ens reafirma en la nostra hipòtesi el testimoni de la filla d'en Pau Orpí. "(...) A Masquefa havíem tingut família i molts d'amics. Un n'era l'Ivo Galés, que

¹⁷ Jaume Orpí Casas (04-06-2009).

¹⁸ *Memòries de Missions...* (1998).

¹⁹ Ídem.

²⁰ Per a una informació més detallada sobre la vida d'aquest músic, vegeu MOLANO, Juli. *Masquefins i Bastoners* Masquefa. 2009.

²¹ Tot i que l'any 1906 el Marxant ja consta legalment com a difunt, la darrera notícia on el trobem viu és a Masquefa, el 1893, any en que va enviduar. Per aquesta data en Pau Matador ja era un jove de vint, amb la qual cosa podem assegurar que va arribar a conèixer i escoltar les melodies del Marxant. Un altre testimoni - tot i que aquest cop no representa una prova conclouent - és el que proporcionava l'Àngel Matas Fosalba el 12 d'abril del 2006 en el programa radiofònic *Les Altres Històries de Masquefa*. Durant la radiació, quan va sentir tocar en Vallverdú la melodia del *Ball Nou*, que havia deixat notada en Cuyàs en la seva llibreta, va dir: "Aquest és el Ball Nou que tocava el Matador". Sent en Pau Orpí analfabet de solfa, ens hem de preguntar, doncs, on i de qui havia après aquesta tonada. Tots els indicis porten cap el músic d'Esparreguera.

vivia a Sant Llorenç, però que havia tingut una germana casada a Masquefa.²² Va ser que ell va dir al meu pare d'anar a tocar el flabiol en els de Masquefa, per això dels bastons, que ell havia ballat (l'Ivo), i perquè allà no en sabien, o no se'n recordaven [de ballar]".

Tornant al relat d'Amades, i en relació al testimoni de Rosa Orpí, és molt interessant quan diu: "El Matador té dues especialitats, com n'hi podríem dir, en les toques de flabiol: els balls de bastons, els quals coneix molt bé, així en la tonada com en la coreografia, fins al punt que n'ha ensinistrat unes quantes colles, entre altres la dels bastoners de Gelida i de Martorell".

Si a ciutat serà recordat sempre com un home davant del qual fins els gegants s'agenollaven, a comarques ho serà per haver acompanyat amb els seus instruments moltes colles de ball de bastons²³, el Drac, ball de Panderos, de Serrallonga i de Cercolets a Vilafranca del Penedès; els gegants a Terrassa, Igualada i a Sant Sadurní d'Anoia.²⁴

Una altra de les especialitats del Matador, que Amades no comenta, era amenitzar balls de festa major. Precisament en això darrer tenim variades i interessants informacions.²⁵ Els llancers, per exemple, eren una de les tonades que més interpretava en aquests esdeveniments.²⁶ A Cal Raimundet, en el veïnat de Sant Joan

²² Iu Gales Ventura era fill d'un filador d'Esparreguera. Havia arribat a Masquefa en la dècada dels anys 1880 i tenia una germana que es deia Rosa, la qual va contraure matrimoni amb Josep Cuyàs Durant: Arxiu Parroquial de Masquefa: Secció IIª, 18-01-1888. Aquest Josep Cuyàs era el fill del Marxant de la Flauta. És a dir, tenim aquí una connexió entre el vell flabiolaire de Masquefa i en Pau Matador.

Iu va contraure matrimoni amb Josepa Bonastre, de cal Pau Marxant (carrer Sant Antoni, Núm. 5 de Masquefa) i van residir a Sant Llorenç, on feia de sabater. Allà va morir a mitjans anys cinquanta. (Jaume Orpí Casas. 2009).

²³ També feia ballar els gegants de Terrassa. Les colles de bastoners eren les de Gelida, La Beguda Alta i Masquefa.

²⁴ En una fotografia de les celebracions de Festa Major de Vilafranca publicada a LA VANGUARDIA l'1 de setembre de 1934, hom pot apreciar en Pau Matador al costat d'un graller tot fent ballar els bastoners d'aquella ciutat. Com tothom sap, els bastoners a Vilafranca van acompanyats tradicionalment de la música de gralla i no pas de la del flabiol. Com a curiositat, hi ha un testimoni que assegura haver vist el Matador tocant el flabiol per aquesta colla: (...) recordo que, jo era canalla. Per Sant Fèlix, a Vilafranca, en Pau em va aixecar del terra i em va posar a sobre el Drac. Allà em va deixar mentre tocava per als bastoners de Vilafranca, i jo: plora que plora. Des de aquell dia que li vaig agafar molta por, en Pau. Pere Carreres (1925). Sant Llorenç d'Hortons, 23 de Gener 2009).

²⁵ Vegeu els articles: *El Flabiolaire Pau Orpí a Sant Salvador de les Espases*. CASTELLVÍ, M.; MITJANS, R. i SOLER, T. Col·loqui del Flabiol, 2007. Ajuntament d'Arbúcies. 2008. *Amadeu Ferrer, Un Flabiolaire Sorpresa*. RIBATALLADA, E.; SOLER, T.; MITJANS, R. Col·loqui del Flabiol, 2007. Ajuntament d'Arbúcies. Barcelona. 2008.

I també les monografies: *La Unió Masquefense*. MATAS, A. Ajuntament de Masquefa. 1998. *Balls de Bastons amb Flabiol*. VALLVERDÚ, A. Col·loqui del flabiol. 2006.

²⁶ Àngel Matas Fosalba (2005).

Samora (terme de Sant Llorenç d'Hortons), en una publicitat d'una festa major dels anys vint hom podia llegir: Ball amenitzat pel "tercet": Pau Matador, timbal i flabiol".²⁷ Podem dir sense cap recança que en Pau era un animal musical. I no solament en l'execució sinó també en la composició. Lamentablement, a banda de les tonades que va recollir Amades, el temps i la indiferència han fet que d'aquestes composicions no ens n'hagi arribat més que alguna vaga referència.²⁸ Quatre versos d'una de les lletres que va compondre per a un ball de bastons de Gelida feia així:

"Per cinc sous, o tres
Balla conco, balla conco
Per cinc sous o tres
Balla conco per no res" ²⁹

El 1903 va morir, als 92 anys, el padri del Matador. Sens dubte aquest va ser un cop molt dur per al nostre músic puix, com hem vist més amunt, aquell vell d'entre dos segles li havia fet de pare.

L'any 1909, amb trenta-sis anys, en Pau va contraure matrimoni amb una fadrina de Sant Llorenç anomenada Trinitat Esteve Rossell. Tot i que tardà, el matrimoni ja havia estat profetitzat en una pila baptismal anys enrere. La meua mare era dotze anys més jove que el meu pare. Un dia que ell feia d'escolà en el bateig d'una nena petitona i bruna, que va resultar que era la meua mare, en va acabar la cerimònia, el pare va dir al mossèn: Amb aquesta m'hi casaré jo. I així va ser.³⁰

La fama d'en Pau com a matador, bon i econòmic matador de porcs, va créixer al mateix ritme que la de bon flabiolaire. La seva dona feia de mocadera i l'ajudava en la primera de les ocupacions durant l'hivern.³¹ A l'estiu, les contínues festes en les que el Matador era llogat per tocar van fer possible que la família visqués bé, i ben aviat es van carregar de mainada.

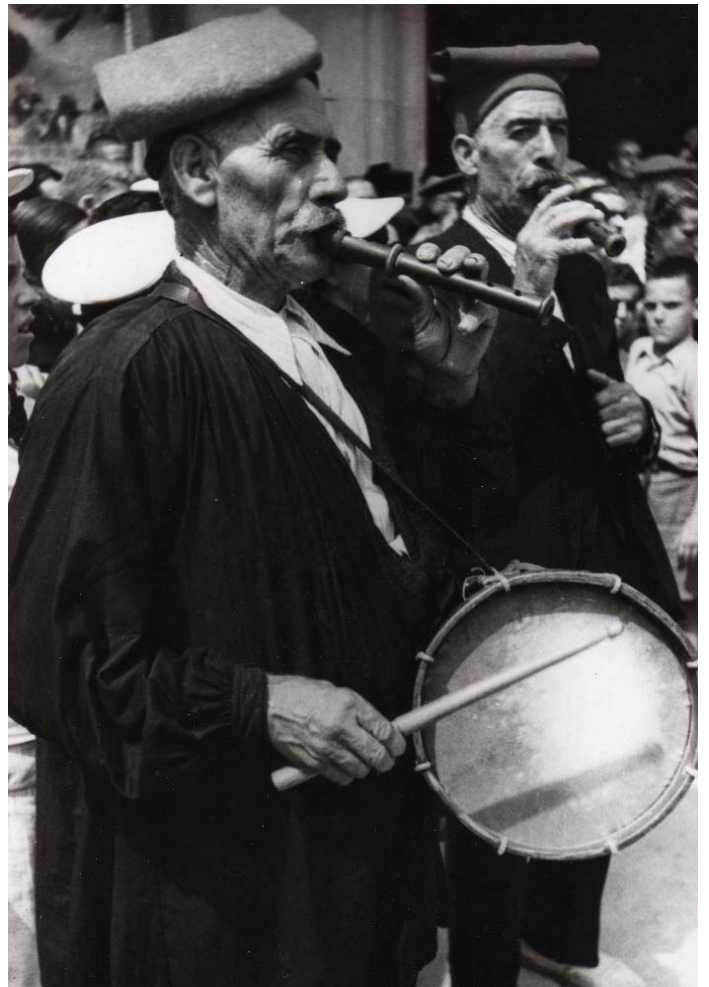
²⁷ Jaume Orpí Casas (04-06-2009).

²⁸ També era l'autor de les tonades: *Pim, Pam, Pum, Polka Nova* i la *Polka dels Gegants d'Igualada*. Una altra de les seves composicions, anomenada *El Batallador* (o el *Batallante*), va ser notada i apropiada sense cap escrúpol pel membre d'una orquestra de Martorell. (Jaume Orpí Casas (04-06-2009).

²⁹ Segons en Jaume Orpí Casas, la música seria la de la *Polka Nova*. Aquesta obra, que el nét del Matador va interpretar en una de les entrevistes realitzades, mai no ha estat notada.

³⁰ Rosa Orpí Esteve (28-02-2009).

³¹ Treia la moca del porc (el conjunt de l'estómac i els budells) i l'arreglava per a fer embotits.

Pau Orpí Gili.

A dalt a l'esquerra, fotografiat per Amades a Sant Llorenç d'Hortons el 1927. A la dreta, amb el seu germà Tonet el dia de la visita del Governador Civil a Vilafranca el 1939. Abaix, a l'esquerra, fotografiat en la dècada de 1910 a Sant Joan Samora. A la dreta, una de les darreres fotografies del músic.

Cedides per aquesta edició: Jaume Orpí Casas.

Les colles se'l rifaven.

A dalt, fotografiat el 1935 amb el Drac de Vilafranca del Penedès.

A l'esquerra, a finals de la dècada de 1920, amb els Pandereros de Vilafranca.

Abaix, Ball de Serralonga, probablement a Vilafranca en la dècada de 1930.

Cedides per aquesta edició: Jaume Orpí Casas.

Amb els bastoners.

A l'esquerre i dessota, amb els bastoners de Masquefa el 1927, a Badalona.

Cedides per aquesta edició: AJM.

Participació en els concursos..

Dalt, en Tonet Xamós es prepara per tocar per als de Masquefa durant la seva participació en el primer Concurs de Ball de Bastons celebrat al Recinte del Poble Espanyol el 1929.

A la dreta, entrada en Processó dels Bastoners de Masquefa a la mateixa plaça. Bo i sent el Matador present, el flabiolaire que els acompanya és en Josep Carbó Vilamajor.

Cedides: Arxiu de la Colla de Ball de Bastons de Masquefa.

Amb els gegants.

Dalt, a l'esquerra, amb Tomàs Bosch, antic flabiolaire dels Gegants de la Ciutat a qui el Matador va rellevar el 1906 o 1907. En Bosch els havia acompanyats durant quaranta anys.

A la dreta, i abaix, en dècada de 1930, amb alguns dels gegants que va fer ballar a Barcelona.
Cedides per aquesta edició: Jaume Orpí Casas.

Una de les festes de la comarca on sempre el llogaven era per Sant Fèlix, el 30 d'agost, a Vilafranca del Penedès.³² Sembla que va ser en la processó de l'any 1906 o l'any a sobre que el va sentir com feia dir el seu flabiol un dels més importants folkloristes del Penedès, el senyor Antoni Insenser i Bertran (1859 – 1910).³³ Aquest home de la *Renaixença*, fill de Vilafranca, gaudia de molts contactes a Barcelona per la qual cosa va proposar el Matador d'anar llogat a la capital per la temporada de Corpus, a fer ballar els gegants.³⁴ Allà van quedar meravellats de les seves execucions i des d'aquell any i fins que va començar la Guerra Civil que no va deixar d'anar-hi cada any.³⁵

A Barcelona, l'hortonenc va fer-se un nom i va arribar encaixar les mans de personalitats polítiques i del món de la cultura catalana. "Quan baixava a ciutat s'hi estava ben be una setmana, i era estrany el dia que no el vingués a trobar un o altre per tal d'interessar-se per la manera com feia dir el flabiol i el tamborino. Coi, si fins tocava ballant i tot!"³⁶

Va ser pels volts de l'any 1920 que en Pau Matador devia conèixer en Joan Amades. En aquells dies, el folklorista es trobava immers en la feina de recopilar tradicions i músiques del país. El 1925 és l'any que ens consta com la primera de les entrevistes que Amades va fer a ell i al seu germà Tonet (puix apareixen tots dos en la Relació de Cantaires). El Matador li va cantar algunes cançons de Nadal que van quedar recollides en el seu Cançoner.³⁷ Amades li va prometre que l'aniria a veure un dia o un altre a Sant Llorenç. Els anys van anar passant fins que el 2 de novembre de 1927 el barceloní, acompanyat d'en J. Tomàs, va complir la seva promesa. "Van arribar el un auto negre, un Ford, devia ser. Allò de la música ho feien pels matins, i per la tarda

³² En un film de l'any 1912 hom pot veure el Matador i el Gran Manel tocant i desfilant en el cercavila de la diada de Sant Fèlix a Vilafranca del Penedès. Referència: *Fiesta Mayor de Vilafranca del Penedès*. Pathé Freres (França). Filmoteca de Catalunya. Registre núm.: 02135.V/02. TCR- 00:00:15 – 01:11:00.

³³ Rosa Orpí Esteve (28-02-2009).

³⁴ En Pau Matador va prendre el relleu de mans del flabiolaire Tomàs Bosch, qui havia fet ballar els gegants de la ciutat durant quaranta anys. El nom d'aquest flabiolaire i la referència a la seva activitat amb els gegants va quedar recollida en el revers d'una fotografia que es conserva el l'Arxiu Fotogràfic de la Ciutat de Barcelona (Número de registre: C56/235).

³⁵ Rosa Orpí Esteve (28-02-2009). Recentment hom pot trobar imatges a Internet amb flabiolaires acompanyant els gegants de la ciutat, suposadament abans de la Guerra Civil, i no són pas el Pau Matador. Aquest fet tindria dues interpretacions: una, que l'hortonenc fos un habitual, més que no pas un músic fix contractat per l'Ajuntament. I l'altra, que no hi hagués assistit algun any en concret degut a motius que desconexem. En això, Jaume Orpí Casas assegura haver vist a cal Matador un document on el músic era cridar a venir (literalment) per un dels alcaldes de Barcelona de l'època. Aquest testimoni convida a creure la segona de les interpretacions.

³⁶ Rosa Orpí Esteve (28-02-2009).

³⁷ *CANÇONER: Cançons, Refranys, Endevinalles*. Barcelona: Selecta, 1951. No hi són específicament assenyalades, però.

anaven a voltar a Gelida i Vilafranca. S'hi estaven a la casa de cal Piano, que feia de fonda al poble. (...) " ... La nena que surt en l'escrit sóc jo. El meu pare, que era així, tot serio, en veure'm pujar a la taula em va renyar, però aquell senyor va dir allò de la dansa, i el meu pare va contestar: I també sap ballar el Xarleston".³⁸

Del bressol del Matador van sorgir altres bons flabiolaires. Del més proper a ell, el seu germà Tonet, en parlarem més endavant. Altres dos deixebles confessos de l'hortonenc van ser el seu veí i amic, Amadeu Ferrer Roig³⁹, amb qui va formar una molt breu associació que finalment van dissoldre anys abans que aquest es casés i marxés a viure a Arbúcies.⁴⁰ L'altre va ser en Josep Pi de la Serra Duran (a. Gran Manel)⁴¹, una figura molt coneguda i gairebé mítica dins el món del flabioli. En una filmació feta a Vilafranca del Penedès l'any 1912 hom pot veure mestre i deixeble tocant en el mateix cercavila.⁴² Aquesta dada ens és molt útil, puix ens descobreix que la vessant pedagògica del Matador va començar, quan menys, en la primera dècada del passat segle. El fet que hi anessin junts ens faria preguntar-nos si, com en el cas de l'Amadeu, hi va arribar haver cap mena d'associació entre els dos músics. Sigui com sigui, quan Amades, que anava de camí cap El Vendrell, va entrevistar al Gran Manel el 1927 aquest es vantava contínuament de saber més que el seu mestre. Entre línies, un lector exigent podria captar fins i tot alguna mena de ressentiment. Arribada la guerra civil, en Pau Matador va entrar, quasi de cop, en el període vital del ser humà corresponent a la decrepitació. En quatre anys es va envellir moltíssim i els problemes de salut eren cada cop més freqüents i pertinaços.⁴³ Quaranta anys de dedicació professional a la música, amb les seves caminades i matinades, combinats amb la feina de matador porcs, que s'havia d'executar sempre en els mesos freds i a hores intempestives, l'havien acabat convertint en un vell xacrós als 64 anys. La marxa dels seus quatre fills barons a la guerra i l'emudiment general de la música popular devia donar el cop de gràcia al flabiolaire.

Acabada la guerra, encara hi va anar dos anys a Barcelona a fer ballar els gegants, però res era el mateix. Curiosament, van ser aquells dos últims anys que li van donar el vestit els de l'Ajuntament. "A ell no li agradava, però, perquè li havien fet treure la

³⁸ Rosa Orpí Esteve (28-02-2009).

³⁹ *Amadeu Ferrer, Un Flabiolaire Sorpresa*. RIBATALLADA, E.; SOLER, T.; MITJANS, R. Col·loqui del Flabioli, 2007. Ajuntament d'Arbúcies. Barcelona. 2008.

⁴⁰ Rosa Orpí Esteve (28-02-2009).

⁴¹ *Memòries de Missions...*

⁴² *Fiesta Mayor de Vilafranca del Penedès*. Pathé Freres (França). Filmoteca de Catalunya. Registre núm.: 02135.V/02. TCR- 00:00:15 – 01:11:00.

⁴³ Rosa Orpí Esteve (28-02-2009).

brusa i els pantalons que havia de portar llavors eren massa clars.”⁴⁴ El 1939, durant la visita que va fer el Governador Civil a Vilafranca, els germans Matadors van participar junts en els actes de celebració de la diada de Sant Fèlix. A dia d'avui, les fotografies d'aquest esdeveniment són les darreres que hom a pogut veure en que apareixen els dos germans tocant junts. A la que publiquem aquí, en Pau apareix fent un Do (en to real, Sol en notació transpositora) i en Tonet un Mi real (Si en notació transpositora). Segons A. Vallverdú, això indica que no tocaven a l'uníson sinó que devien fer terceres. Ho corrobora també el llibre d'en Capmany on la majoria de balls són a dues veus per terceres. Quan al tamborí o, com deien els Matadors, el tambonino⁴⁵ sembla que en Pau no redoblava: anava fent cops de negra i corxera.⁴⁶ El 1941 es va allitar degut a que patia una pneumònia, pel desembre el seu estat ja era molt greu fins que finalment a les set del matí del dia 28 de desembre de 1941 va morir d'un atac de cor al seu llit de cal Matador.

És de notar que un home que havia degollat tants porcs al llarg de la seva existència anés a morir, precisament el dia dels Innocents, data associada a un altre degollament mític. De vegades, realitat i literatura s'associen d'una manera ben estranya.

Tot i el desconcert de la postguerra, centenars de persones van assistir al funeral del músic. El seu cos fou sepultat en el nínxol número 33 del cementiri municipal de Sant Llorenç d'Hortons.⁴⁷ El flabiol que tocava en Pau Matador era de dues peces. Quan va morir va quedar pel fill gran i hereu Josep Orpí, i el tamborino per el segon dels fills, l'Àngel. Els anys mil nou-cents cinquanta el Museu de Vilafranca del Penedès va demanar els instruments a la família perquè formessin part del seu fons: exhibir-los i custodiar-los. Era una bona intenció, aquesta. Però, com diu la parèmia: “l'Infern és ple de bones intencions” i avui dia ningú no sap on paren. Hi ha dues explicacions a aquest fet: una es la que proporciona el nét del Matador, qui diu que els instruments van ser llençats al rec els anys setanta quan s'hi feien obres al museu.⁴⁸ L'altra és la que dona la filla gran del Matador, qui diu que van desaparèixer en un incendi que hi va haver al mateix lloc; ara be: els instruments no van acabar pas cremats.⁴⁹

⁴⁴ Rosa Orpí Esteve (28-02-2009).

⁴⁵ Jaume Orpí Casas (04-06-2009).

⁴⁶ CASTELLVÍ, R. Vegeu *El Flabiolaire Pau Orpí a Sant Salvador de les Espases*. CASTELLVÍ, M.; MITJANS, R i SOLER, T. Col·loquis del Flabiol, 2007. Ajuntament d'Arbúcies. Barcelona. 2008.

⁴⁷ Recentment, el cementiri municipal de Sant Llorenç ha estat restaurat i la numeració actual no es correspon a la de l'any 1941.

⁴⁸ Explica el nét del Matador que un dia va portar la noia amb qui festejava (c. 1966) al museu per tal d'ensenyar-li les glòries del seu avi. Quan van ser dins la sala on s'exhibien els instruments van trobar que el flabiol estava ple de pols i abandonat en un racó i que el timbal l'havien penjat a una estàtua del Timbaler del Bruch.

⁴⁹ Segons en Rafael Mitjans, res d'això és veritat i l'instrument va ser robat del museu, simplement.

ANTON ORPÍ GILI (1887 – 1962)

El més petit dels Orpí Gili va nàixer en el casal familiar, a Sant Llorenç d'Hortons, el 27 de març del 1887. Entre els dos Matadors hi havia, doncs, una diferència de catorze anys. Si el padrí havia fet de pare en Pau, ara seria ell qui hauria d'assumir aquest rol amb en Tonet.⁵⁰

Segons diu Amades, en Tonet va aprendre a tocar el flabiol directament del seu germà gran.⁵¹ Però, quan ho va fer? Aquesta pregunta, que d'entrada ens pot semblar del tot innecessària, és molt útil a l'hora d'elaborar una hipòtesi que expliqui el per què en Ton Orpí va voler, o va haver, d'aprendre a tocar el flabiol. Tornem a Amades i provem d'interpretar el que diu en les seves Memòries de Missions: "(En Pau Orpí) Te un germà que resideix a Subirats, i que com ell és també matador i flabiolaire, però segons ens indica el nostre interrogat, és aprenent seu en els dos arts i en cap dels dos és tan avantatjat com ell." Amades escriu aquestes línies el 1927, i ho fa en present. Una mica més avall continua: "En algunes ocasions han format els dos germans una petita colla de flabiolaires coneguda pels Matadors."

Es podria deduir que l'ús del temps present en la primera frase voldria dir que feia poc temps que en Tonet aprenia a tocar el flabiol. Tal volta després que el Matador gran i l'Amadeu Ferrer dissolguessin la seva associació? L'ús del circumstancial "En algunes ocasions" ens faria pensar que, si realment en Tonet va ser l'alternativa al flabiol d'Amadeu, l'any 1927 encara no hi havia regularitat en actuacions conjuntes dels dos germans.

⁵⁰ Jaume Orpí Casas (04-06-2009).

⁵¹ *Memòries de Missions...*

D'altra banda, el 1920 en Tonet ja era casat i havia anat a viure a la barriada de cases coneguda com a Cal Sant Isidre, en el terme de Subirats.⁵² La distància entre tots dos germans podria haver impedit, doncs, que actuessin conjuntament tant com hagués calgut. No ho sabrem mai.

El que si sabem amb tota seguretat, mercès a un incident que hi va haver entre les colles de bastoners de Gelida i Masquefa l'any 1929, és que aquell any ja tenien repartides d'alguna manera les zones geogràfiques on tocaven els balls de bastons i, per tant, en Tonet ja era prou capaç d'interpretar una gran quantitat de tonades corresponents al repertori de cada colla, és a dir: ja n'havia après suficient.⁵³ En aquelles dates (1929) en Pau Matador era el flabiolaire titular dels bastoners de Gelida. Ho demostra el fet que, si coincidia una ballada de les dues colles el mateix dia, el músic anava a tocar amb els gelidencs.⁵⁴ Això va provocar que els de Masquefa haguessin de buscar-se un altre músic per poder participar en el primer concurs de ball de bastons que es va fer en aquest país l'any de la Exposición Universal al Poble Espanyol de Barcelona, i aquest va ser en Tonet.⁵⁵

A tenor d'aquestes deduccions, creiem que en Tonet va aprendre a tocar el flabiol quan ja havia passat els trenta anys d'edat, i molt possiblement a resultes de la dissolució de l'associació que existia entre en Pau Orpí i l'Amadeu d'Arbúcies, a principis dels anys 1920.

La relació entre els dos germans era molt peculiar, puix tenien caràcters molt diferents.⁵⁶ Hom recorda que el Matador gran, tot i ser una excel·lent persona, era rigorós i feia poca broma en les sortides que feia amb els bastoners. Una vegada (amb els de Masquefa) que van anar actuar a Igualada per la festa major, pernoctaven en una pensió de la Rambla anomenada Fonda Universo.⁵⁷ Després de les ballades, per la nit, els joves bastoners sortien a descobrir i gaudir dels plaers igualadins... En Pau, que ja era un home gran, no sortia amb els joves i es posava a dormir ben d'hora. Quan els bastoners van tornar de matinada a la pensió van fer una mica de soroll. En Pau es va llevar –lluïnt uns calçotets llargs– i, amb l'espardenya a la mà, els hi donava

⁵² Rosa Orpí Esteve (28-02-2009).

⁵³ “El gran feia el cantó, diguem, del Penedès: Sant Llorenç, Gelida, Sant Sadurní; el petit feia l'altre: Masquefa, La Beguda Alta, etc.” Jaume Orpí Casas (04-05-2009). Aquesta partició, però, no creiem que hagués estat mai inamovible. Podem provar que el Matador Gran va tocar per als de Masquefa entre el 1915 i el 1936 i per els de La Beguda, entre el 1923 i el 1927, com a mínim. Si hi va haver mai un acord entre tots dos per tal de repartir-se les colles, aquest va durar molt poc temps.

⁵⁴ Àngel Matas Fosalba (2005).

⁵⁵ MOLANO, J. *Masquefins i Bastoners*. Masquefa. 2009.

⁵⁶ Jaume Orpí Casas (04-6-2009).

⁵⁷ L'any 1934, probablement.

cops per aquí i per allà i els amenaçava amb deixar-los sense postres –que solia ser una poma. En acabat eren els joves qui li fotien la poma en ell.⁵⁸

D'en Tonet també n'expliquen, d'anècdotes. Moltes tenen a veure amb la seva vessant de director de coral. Efectivament, el Matador Xic –o en Ton Xamós, com li deien els veïns de Subirats referint-se al mot de la casa on vivia- va arribar a dirigir les corals de Sant Llorenç d'Hortons, Can Catasús, Sant Joan Samora i Sant Sadurní d'Anoia. Ell sol, sense saber de música més que d'oïda, es feia les quatre veus. En els cors, tenia predilecció pels baixos i va compondre aquest efecte el Cant de la Passió, que hom interpretava en època de Setmana Santa a Sant Llorenç. Aquest és un cant molt solemne que hom canta dins l'església. Una vegada, quan tothom estava concentrat i gaudia de la bellesa de la música, va passar pel costat d'en Tonet un vell escolà amb la plata per recollir els cèntims dels fidels. En Tonet, que dirigia d'esquena el públic, es va mig girar, va clavar un cop de batuta a la calba d'aquell bon home i va continuar dirigint. Tothom es va posar a riure.⁵⁹

En Pau, doncs, tenia un caràcter més seriós que el seu germà. Tal volta les vicissituds de la seva infància, convertit en cap de la família quan era pràcticament un nen, van influir-hi.

En qüestió de ball de bastons, després que va morir el seu germà, en Tonet va continuar llogat per les colles en les que havia tocat el Matador gran. Fou flabiolaire titular de la colla de Gelida, almenys fins el 1948, any en que Capmany va publicar el seu llibre.⁶⁰ També ho va ser de la de colla de La Beguda Alta en reorganitzar-se aquesta a principis dels anys 1950. Va tocar el per a les colles de Ball de Panderos i Cercolets de Vilafranca, a més del Drac.⁶¹

Quant als gegants, a diferència del seu germà, en Tonet no va fer ballar mai sol els de la ciutat. Hi havia anat alguna vegada, després de la guerra, però després de la mort del Matador gran Barcelona no va contractar mai el petit dels Orpí.⁶² D'altra banda, el podem veure en moltes fotografies tocant per als de Sant Sadurní d'Anoia i Terrassa. De deixebles d'en Tonet, a dia d'avui tan sols n'hem localitzat un: el seu renebot net Jaume Orpí Casas. Segons aquest, el seu oncle avi s'havia fet la il·lusió que ell rebria

⁵⁸ Jaume Orpí Casas (04-6-2009).

⁵⁹ Ídem.

⁶⁰ El text que en ell li dedica diu: L'Antón Orpí i Gili, de 56 anys d'edat, és un bon flabiolaire que desgrana la música dels bastoners amb la gràcia del senzill flabiol de muntanya i que a semblança dels nostres pastors, músics intuïtius populars, desconeix en absolut els signes musicals del pentagrama.

⁶¹ En el Fons Amades, al CPCPTC, hom pot veure una gran quantitat de documents fotogràfics que ho testimonien.

⁶² Rosa Orpí Esteve (28-02-2009).

el testimoni dels Matadors. Va començar anar a can Tonet quan tenia poc més de vuit anys. El període de formació no va durar pas gaire i era del tot irregular quan a les vegades que hi acudia per setmana car el mestre vivia a Subirats i el nen a Sant Llorenç. Alguna vegada l'havia acompanyat el seu pare amb el carro però gairebé sempre la criatura havia de recórrer a peu la distància que hi ha entre les dues poblacions. No li va ensenyar a tocar el tamborino puix ell tampoc ho havia après del seu germà. A diferència d'en Pau, en Tonet tocava el flabiol amb la mà dreta; feia sempre el mateix posat: amb la mà esquerra s'engrapava la solapa de la jaqueta; aquest gest, només que amb la mà dreta, és el mateix que feia en Pau quan tocava sense tamborino.

Tot i això, quan formava el seu nebot nét cap a finals dels anys cinquanta, en Tonet li va ensenyar a tocar amb la mà l'esquerra perquè "s'havia de fer amb l'esquerra". Segons en Jaume, el seu oncle deia fer "el xisclet" de l'octavació i quan bufava ho feia amb un "tut", passant la llengua per damunt del bec del flabiol al moment d'executar les corxeres. Després d'un temps d'anar-hi, el Xamós va regalar-li un flabiol al seu al deixeble.⁶³ Malauradament, aquest instrument va ser robat de cal Matador fa uns cinc anys.

Ton el Xamós va anar apagant-se poc a poc. Va morir a Sant Sadurní d'Anoia el 1962 i allà és enterrat. Cap dels seus fills no va mostrar mai cap interès pel flabiol o per la música.⁶⁴

⁶³ Els flabiols dels Matadors eren comprats a Torelló, probablement a can Reig. Tots dos músics feien el ritual de mullar-los i embenar el cap i la canya amb cànem. En Jaume Orpí també recorda que el Xamós descentrava un xic la canya abans de tocar per fer-li més còmode la digitació, i que dels bemolls i els sostinguts (que els aconseguien tapant mig forat) en deien "fer mitja nota".

⁶⁴ Jaume Orpí Casas (04-06-2009).

La Beguda Alta, 1952.

En Tonet amb els Bastoners de La Beguda.
Cedides: Unió Begudenca.

Barriada de Cal Sant Isidre, a Subirats.

La casa més alta era coneguda amb el motiu de Cal Xamós. Lloc on visqué fins a la seva mort el 1962.
Cedides: Arxiu Juli Molano (AJM).

Bibliografia

AMADES, J.; TOMÀS, J. *Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Materials. Volum VIII.* Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, desembre 1998. ISBN 84-8415-017-8.

CAPMANY, A. *Ball de Bastons de Gelida.* Barcelona. 1948.

CASTELLVÍ, M.; MITJANS, R. i SOLER, T. *El Flabiolaire Pau Orpí a Sant Salvador de les Espases.* Col·loquis del Flabiol, 2007. Ajuntament d'Arbúcies. Barcelona. 2008.

MOLANO, J. *Masquefins i bastoners.* No publicat. Consultable a la Biblioteca Municipal de Masquefa.

RIBATALLADA, E.; SOLER, T.; MITJANS, R. *Amadeu Ferrer, Un Flabiolaire Sorpresa.* Col·loquis del Flabiol, 2007. Ajuntament d'Arbúcies. Barcelona. 2008.

VALLVERDÚ, A. *Balls de bastons amb flabiol.* Col·loquis del Flabiol, 2006. Ajuntament d'Arbúcies. Barcelona, 2007.

Fons Orals

CARRERES JULIÀ, Pere (1925). Veí de la família Orpí a Sant Llorenç d'Hortons.

MATAS FOSALBA, Àngel (1917 – 2006). Cap de Colla dels Bastoners de Masquefa del 1946 al 1985.

ORPÍ ESTEVE, ROSITA (1920) Filla gran de Pau Orpí Gili.

ORPÍ CASAS, Jaume (1946) Nét de Pau Orpí Gili i hereu de cal Matador.